

Antropologia dels carrers

Manuel Delgado

(Barcelona, Universitat de Barcelona, març de 2008)

A l'inici mateix del seu *Sóc fill dels evuzok*, Lluís Mallart ens fa una consideració digna de moure'ns a la reflexió. Fent una evocació de la seva infantesa a Sarrià, del paper que van jugar els carrers del barri en el seu procés de socialització, en Mallart apunta: "Potser no hauria calgut anar a Àfrica. Encara està per fer una antropologia dels carrers". Han estat aquest tipus d'apreciacions les que es podrien trobar a la base de la convocatòria que el proppassat mes de març, i justament sota l'epígraf general de Col·loqui sobre Antropologia dels carrers, van fer conjuntament el Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials del Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona (GRECS) i el Grup de Treball Etnografia dels Espais Públics de l'Institut Català de Barcelona, a les instal·lacions de la UB al Raval. L'objectiu de la cita va ser aplegar un seguit d'investigadors compromesos en recerques l'escenari –gens passiu, per cert– de les quals són els espais exteriors de la vida urbana.

La premissa teòrica compartida pels aplegats seria que –matisant la seva inexacta identificació amb l'antropologia urbana, si més no tal i com fins ara s'ha desenvolupat– una antropologia dels carrers assumiria com el seu objecte una animació social composta pels avatars de la vida pública, és a dir el conjunt d'agregacions casuales que es formen i es dilueixen contínuament,

regulades per normes conscients o inconscients, amb freqüència no premeditades, nivells normatius que s'entrecreuen i s'interposen, traspasant distincions socials o ordres culturals més tradicionals. Un objecte de coneixement com aquest planteja problemes certament importants amb vista a la seva formalització, precisament perquè està constituït per entitats que mantenen entre si una relació que és, per definició, frèvola. És més, que semblen trobar en aquest tremolor que les afecta l'eix paradoxal entorn de com organitzar-se, per molt que sempre sigui en precari, provisionalment.

Certament, en la seva pretensió per constituir-se en la ciència comparativa d'un tipus determinat de sistema viu –el constituït per les relacions socials entre éssers humans– l'antropologia ha seguit de manera preferent un model que s'ha reconegut competent per analitzar configuracions socioculturals estables o implicades en dinàmiques més o menys discernibles de canvi social, realitats humanes quallades o que protagonitzen moviments teleològics més aviat lents entre estats d'equilibri relatiu. L'antropologia i el gruix de les altres ciències socials han vingut assumint la tasca d'analitzar, així doncs, estructures, funcions o processos que no desmentissin la naturalesa orgànica, integrada i conseqüent que se'ls atribuïa. El repte de la disciplina seria, en aquest cas, assumir com a propi l'estudi d'uni-

tats socials molt inestables, que, tot i això, poden veure reconeguts com a presents els requisits que, segons establí Radcliffe-Brown al seu pròleg a *Structure and Function in Primitive Society*, haurien de permetre reconèixer la presència d'una forma social analitzable des de l'antropologia.

En efecte, tenim als carrers, sens dubte, una ecologia, un nínxol o entorn físic al qual emmotllar-se, no només constituït pels elements morfològics més permanents –les façanes dels edificis, els elements del mobiliari urbà, els monuments, etcètera–, sinó també per altres factors mudables, com l'hora, les condicions climàtiques, si el dia és festiu o laboral i, a més, per la infinitat d'esdeveniments que susciten la versatilitat immensa dels usos –tan sovint inopinats– dels mateixos vianants, que conformen un medi ambient canviant, que funciona com una mena de pregnància de formes sensibles: visions instantànies, sons que irrompen de sobte o que són com un murmur de fons, olors, colors..., textures que s'organitzen en configuracions que semblen condemnades a passar-se el temps fent-se i desfent-se.

També trobem als carrers una estructura social, però no és una estructura finalitzada, sinó una estructura rugosa, estriada i, sobretot, en construcció. Ens és donat contemplar-la només en el moment que es teixeix i es desteeix i, per tant, ens convida a fer prevaler la dimensió dinàmica de la coexistència social sobre l'estàtica, per emprar els termes que el mateix Radcliffe-Brown ens proposava. En aquesta simbiosi constant poden trobar, en efecte, normes, regles i patrons, però aquests són constantment negociats i adaptats a contingències situacionals de molts tipus. Veiem produir-se aquí una autèntica institucionalització de l'atzar, al qual s'atorga un paper que les relacions socials plenament estructurades assignen en molta menor mesura. Hi ha

principis de control i definició, com els que ens permetrien localitzar una estructura social, només que, a diferència dels exemples que Radcliffe-Brown suggeria —la relació entre el rei i el seu súbdit o entre els esposos—, el control és feble i la definició escassa. Podríem dir que la vida social en espais públics es caracteritza no tant pel fet d'estar ordenada, com perquè està permanentment ordenant-se, en una labor de Sísif de la qual no és possible conèixer ni el resultat ni la finalitat, perquè la seva singularitat consisteix en el fet que no li és donat cristal·litzar mai, a no ser que deixi de ser el que fins llavors era: específicament urbana, és a dir, organitzada a partir i entorn de la mobilitat. Finalment, i per acabar de veure complides les qualitats proposades per Radcliffe-Brown en considerar un objecte social com a susceptible de ser abordat científicament, als carrers tenim una cultura, en el sentit del conjunt de formes apreses que adopten les relacions socials, en aquest cas marcades per les regles de pertinència, associades al seu torn als principis de cortesia o urbanitat que indiquen el que s'ha de fer i el

que no s'ha de fer per ser reconegut com a concertant, és a dir com a social. Això es tradueix, és cert, en valors socials i pressions institucionals. Ara bé, aquests valors i aquestes pressions es funden en el distanciament, el dret a l'anonimat i la reserva, al mateix temps que, perquè la majoria dels interactuants no es coneixen o es coneixen “de vista”, els intercanvis estan basats en gran mesura en les aparences i les inferències, per la qual cosa els malentesos i les confusions són freqüents. I el mateix podríem dir de la distinció canònica, proposada al mateix text per un dels pares de l'antropologia social europea, entre estructura i funció. Hi ha als carrers i en les formes de vida social que li són pròpies una estructura, en el sentit d'una morfologia social, una disposició ordenada —en bona mesura autoordenada, cabria matisar— de parts o components, que són persones, enteses com a molècules indivisibles que ocupen una posició prevista per a elles —però revisable en tot moment— en un cert organigrama relacional i que es vinculen entre si d'acord amb normes, regles i patrons. Aquests

no estan mai del tot clars, de manera que s'han d'interpretar i amb freqüència inventar en el transcurs mateix de l'acció. Per descomptat que a aquesta forma social viva li correspon un sistema de funcions, és a dir una fisiologia social, la tasca de la qual és mantenir connectada l'estructura d'aquest ordre —certament relatiu, inacabat i inacabable— amb un cert procés. Tenim, doncs, que el carrer pot ser considerat no sols un indret sinó també una autèntica institució social, en la mesura que hi podem reconèixer un tipus o classe distingible de relacions i interaccions. A l'espai urbà, tal com en Lluís Mallart intuï lúcidament, se li assignen tasques estratègiques en la conformació de les aptituds socials de l'individu, tasques en les quals es posen a prova les competències bàsiques de cadascú per allò que podríem dir mundanitat, és a dir per a la relació amb desconeguts, sense comptar tota la ingent quantitat de fets socials totals —de microscòpics a tumultuosos— que l'adopten com a escenari. Tant per als individus com per a qualsevol col·lectivitats el carrer o la plaça són prosccenis en els quals es desenvolupen dramàturgies que poden arribar a assolir valor estratègic i derivacions determinants. L'aparent desordre que sembla regnar de vegades en l'activitat de les voreres és, d'aquesta manera, una ordenació de persones institucionalment controlada o definida, en la qual cadascú té assignat un paper o rol, per molt que cadascuna d'aquestes posicions que cadascú ocupa es vegi afectada per dosis d'ambigüitat molt majors que les que podria experimentar en un altre context.

Doncs aquests van ser els punts d'arrencada teòrics que els convocats a aquestes jornades de i vers una antropologia dels carrers van fer seus. Obrint la trobada, i davant d'una de les aules grans de la Facultat de Filosofia plena a vessar de públic, va intervenir Pedro José García, de la Universitat de París

X, Nanterre, en concret del seu Doctorat en Sociologia Urbana, en el qual va desenvolupar la seva tasca docent i investigadora un dels referents teòrics fonamentals en aquest àmbit d'estudi, Isaac Joseph, prematurament desaparegut fa no pas gaire. La seva aportació va dur com a títol "El ciudadano vulnerable. Perspectivas para una ecología de lo público", i va tractar, prenent exemples de la vida quotidiana als carrers de Caracas, de la qüestió de la fragilitat de les experiències en contextos públics, la manera com apareixen permanentment afectades per tota mena d'ambivalències i dobles llenguatges. Va seguir-lo Manuel Jo_o Ramos, de l'Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa, l'ISCTE, de Lisboa, amb "Etnografía y participación ciudadana. Un paseo por las antecámaras del poder", una intervenció que va convidar-nos a reflexionar sobre les implicacions deontològiques que té el compromís institucional per a un antropòleg com ell, involucrat directament no sols en l'estudi, sinó també en la denúncia del despotisme de l'automòbil en l'espai urbà, amb el consegüent menyspreu dels vianants i del que haurien de ser els seus drets. Aquesta primera sessió la va completar la intervenció de Gerard Horta "La ira. Etnografía de la Rambla del Raval de Barcelona", que recollia una recerca I+D en curs –Estudio operacional sobre prácticas peatonales en centros históricos de Portugal y España– l'afer de la qual estan essent els usos dels centres històrics de diverses ciutats ibèriques, com ara Lisboa, Setúbal, Càceres i la mateixa capital catalana, usos que han acabat esdevenint conflictius per l'aplicació de normes "cíviques" que constitueixen en realitat mecanismes d'exclusió social que neguen la naturalesa de públic, és a dir d'accessible a tothom, a un espai que ens presenten com a tal. La previsió per la segona jornada era la de recollir diverses recerques en mar-

xa. Dues investigadores del mateix GRECS, Martha Cecilia Cedeño i Maria Pilar Larramona proposaven una incursió en la qüestió clàssica de la memòria urbana, que és en realitat memòria dels carrers: "Patrimonialización del espacio público y lugares de memoria urbana". Les noves formes d'espai públic que estan configurant-se a la xarxa d'Internet funcionen a la pràctica com a colossals places globals, i aquest va ser el tema de Lluís Anyó, professor de la Universitat Ramon Llull: "Conversaciones mundanas y cibernsiedad. Un análisis de los foros de videojuegos multijugador". Jofre Padullés, del Centre d'Estudis del Bages, de Manresa, havia de posar-nos al corrent de la recerca Lluïtes secretes. La cultura de la clandestinitat a la comarca del Bages (1939-1977), suportada pel Memorial Democràtic de Catalunya i que treballa la manera com els militants antifranquistes havien d'adoptar modalitats de camuflatge al carrer per escapolir-se de l'aguait policíac durant la dictadura. La ponència "Deporte y reconstrucción de un espacio público: el caso de las redes trasnacionales cochabambinas en Montjuïc", a càrrec d'Omar Borrás, de l'Institut Nacional d'Educació Física, versava sobre les apropiacions esportives de l'espai públic, en aquest cas de certs indrets intersticials que són utilitzats pels bolivians a Barcelona, no sols per practicar determinants esports, sinó per constituir-se en autèntics punts de reunió on comunitats d'origen indígena reproduïen –o potser produeixen de nou un determinat univers cultural. Anna Juan Cantavella, investigadora del Centre de Recherche sur l'Espace Sonore et l'Environnement Urbain (CRESSON), de Grenoble, va oferir-nos una imatge ben real del que pot produir la tematització "artística" d'una ciutat, en aquest cas de Giobellina, al sud d'Itàlia. Per acabar, el programa atorgava la cloenda de les jornades a Ana Moyano, de la Uni-

versitat de la República d'Uruguai, a Montevideo, perquè ens donés notícia de la seva tasca sobre el terreny a Barcelona, centrada en una de les expressions més radicals d'apropiació intensiva del carrer per part dels seus usuaris: la festa. La seva aportació: "Festa Major de Gràcia. Apuntes para una etnografía festiva".

Aquesta segona jornada va estar determinada per dues circumstàncies que permetien percebre de manera ben clara les implicacions d'assumir la vida al carrer com a objecte de coneixement. Pel matí, el col·loqui s'havia iniciat amb una visita guiada a la plaça Universitat de Barcelona, per explicar el paper de la seu vella de la Universitat de Barcelona i el seu entorn en les mobilitzacions antifranquistes (1959-1976). L'activitat tenia una inequívoca càrrega simbòlica, no sols perquè implicava una incursió real al terreny social i físic del que es tractava de parlar –el carrer mateix–, sinó perquè la passejada per un dels indrets més significatius del centre de Barcelona es plantejà com a contribució de la trobada científica a la convocatòria d'una jornada de lluita contra les reformes universitàries en marxa a partir dels acords de Bolonya. Aquest clima de protesta va ser el que va impedir que el programa d'aquesta segona jornada s'acomplís. De fet els participants no van poder accedir a la facultat perquè un piquet d'estudiants els ho impedí. Una moral que permetia impugnar la distància que de vegades es vol imposar entre activitat acadèmica i les contingències de la vida social en general, advertint fins a quin punt totes dues coses poden arribar a ser mútuament permeables, encavalcar-se i fer-nos adonar de la il·lusió que ens permetia pensar-les com a separades. Es desdibuïxava i desmentia així tota separació entre recerca i vida, entre l'aula i aquell carrer del qual es pretenia parlar i que ha acabat incidint en aquells que volien incidir-hi, estudiant-lo.